

Котвяковський Юрій Олександрович, кандидат юридичних наук, доцент кафедри правосуддя та філософії, Сумський Національний аграрний університет, 40021, м. Суми, вул. Герасима Кондратьєва, 160, +38(050)93-57-036, e-mail: yurkot@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0003-4684-4623>

Кулібаба Олександр Олександрович, аспірант кафедри правосуддя та філософії, Сумський Національний аграрний університет, 40021, м. Суми, вул. Герасима Кондратьєва, 160, +38 (050) 28-88-168, e-mail: kulibaba.2018@ukr.net, <https://orcid.org/0009-0006-2031-1027>

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗУСТРІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Анотація. У даній статті досліджується правова природа зустрічного забезпечення в цивільному судочинстві, а також сутність, ознаки та значення даного субінституту як інституту заходу забезпечення позову.

Авторами охарактеризовано процесуальний порядок застосування зустрічного забезпечення в цивільному судочинстві, встановлено випадки застосування цього субінституту за ініціативою суду та за ініціативою відповідача, проаналізовано практику Верховного Суду з окресленого питання.

Визначено, що клопотання про застосування зустрічного забезпечення повинно відповідати загальним вимогам, які встановлюються процесуальним законом до письмових заяв, клопотань та заперечень, а також визначені наслідки недотримання таких процесуальних вимог.

Проаналізовано субінститут зустрічного забезпечення у взаємозв'язку з інститутом забезпечення позову, у зв'язку з чим визначені практичні проблеми, що виникають при застосуванні зустрічного забезпечення в цивільному судочинстві.

Автори вважають, що зустрічне забезпечення необхідно розглядати в розрізі процесуального засобу, який забезпечує рівні процесуальні права учасникам справи, тому даний субінститут потрібно застосовувати виключно у передбачених процесуальним законом випадках, а сам процесуальний закон повинен відповідати духу верховенства права.

У статті запропоновані зміни до Цивільного процесуального законодавства, зокрема: встановити судовий збір за подання клопотання про застосування зустрічного забезпечення; визначити процесуальні вимоги до клопотання про застосування зустрічного забезпечення, а також процесуальні наслідки недотримання таких вимог; деталізувати порядок розгляду клопотання про застосування зустрічного забезпечення; надати право заявнику, якому суд відмовив у задоволенні клопотання про застосування зустрічного забезпечення, оскаржувати відповідну ухвалу окремо від рішення суду.

На думку авторів, субінститут зустрічного забезпечення є вдалою та необхідною новелою Цивільного процесуального кодексу України, який потребує подальшого дослідження та вдосконалення.

Ключові слова: цивільне судочинство, забезпечення позову, зустрічне забезпечення, **позивач, відповідач, виконання судового рішення.**

Kotviakovskiy Yurii Oleksandrovich, candidate of legal sciences, docent of the Department of Justice and Philosophy, Sumy National Agrarian University, 40021, Sumy, str. 160 Gerasima Kondratieva, +38 (050) 93-57-036, e-mail: yurkot@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0003-4684-4623>

Kulibaba Oleksandr Oleksandrovich, postgraduate student of the Department of Justice and Philosophy, Sumy National Agrarian University, 40021, Sumy, st. 160 Gerasima Kondratieva, +38 (050) 28-88-168, e-mail: kulibaba.2018@ukr.net, <https://orcid.org/0009-0006-2031-1027>

CERTAIN ASPECTS OF COUNTERSECURITY IN CIVIL PROCEEDINGS

Abstract: This article explores the legal nature of countersecurity in civil proceedings, as well as the essence, characteristics, and significance of this sub-institute as a measure of claim security. The authors provide an overview of the procedural process for applying countersecurity in civil proceedings, identify instances where this sub-institute is utilized at the court's initiative and the defendant's initiative, and analyze the Supreme Court's practice regarding this matter.

It is emphasized that applications for countersecurity must adhere to the general requirements established by procedural law for written statements, motions, and objections. The article also addresses the consequences of non-compliance with these procedural requirements.

The sub-institute of countersecurity is examined in relation to the institution of claim security, highlighting practical challenges that arise when applying countersecurity in civil proceedings. The authors contend that countersecurity should be regarded as a procedural tool that ensures equal procedural rights for all participants in a case. Therefore, it should only be employed in cases stipulated by procedural law, and procedural law itself should align with the principles of the rule of law.

Proposed changes to the Civil Procedural Code are put forth in the article, including the introduction of a court fee for submitting an application for countersecurity, the specification of procedural requirements for such applications, and the delineation of the procedure for considering them. Additionally, the article advocates granting applicants, whose requests for countersecurity have been denied by the court, the right to independently challenge the corresponding decision apart from the court's ruling.

According to the authors, the sub-institute of countersecurity represents a valuable and necessary amendment to the Civil Procedural Code of Ukraine, warranting further research and refinement.

Keywords: civil proceedings, claim security, countersecurity.

Постановка проблеми. Багато вчених, які проводили дослідження інституту забезпечення позову в цивільному судочинстві, в своїх працях висловлювали позицію щодо необхідності введення в Цивільний процесуальний кодекс України (далі – ЦПК України) такого субінституту як зустрічне забезпечення. Наслідком цього стало впровадження під час реформування процесуального законодавства України у 2017 році означеної гарантії для захисту відповідачів від можливих зловживань процесуальними правами позивачів.

Враховуючи те, що зустрічне забезпечення представляє собою відносно нове явище у правовій практиці, існують нероз'яснені аспекти, пов'язані з його правовою природою та характеристиками у цивільному судочинстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання забезпечення позову не є абсолютно новими для вітчизняної процесуальної науки, дослідженню цього процесуального інституту присвячені праці Фурси С.Я., Островської Л.А., Луспеника Д.Д., Ясинка М.М., Курила М.П., Захарової О.С., Корольова В.В. та інших.

Проте, ще відсутні комплексні дослідження правової природи, ознак та проблем застосування зустрічного забезпечення цивільному судочинстві України, що пояснюється досить недавнім запровадженням даного субінституту в ЦПК України.

Мета статті полягає у проведенні дослідження доктринальних підходів до правової сутності зустрічного забезпечення, у визначенні поняття зустрічного забезпечення, в з'ясуванні процедури застосування зустрічного забезпечення в цивільному судочинстві, у виділенні його характерних ознак, а також у виявленні проблем, пов'язаних з процедурою застосування зустрічного забезпечення, і наданні пропозицій для вдосконалення чинного процесуального законодавства у цивільних справах.

Виклад основного матеріалу. 15 грудня 2017 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів», яким було внесено суттєві зміни до ЦПК України. Однією із новел ЦПК України стало зустрічне забезпечення, що регулюється нормами глави 10 «Забезпечення позову» розділу I «Загальні положення».

Разом з тим, питання забезпечення позовних вимог та заходів зустрічного забезпечення, в контексті зазначених законодавчих змін, потребують подальшого дослідження.

На думку Луспеника Д.Д., наслідком розвитку цивільного процесуального законодавства була суттєва модифікація інституту забезпечення позову, а фактично створення абсолютно нового процесуального інституту – забезпечувальних заходів. Підтвердженням цієї думки є розміщення у попередній редакції ЦПК України норм про «забезпечення позову» та «види забезпечення позову» у межах інституту позову в розділі III кодексу «Позовне

провадження». Натомість в чинному ЦПК України цей процесуальний інститут виведено з розділу «Позовне провадження» і розміщено в розділі «Загальні положення» [1].

Зустрічне забезпечення в цивільному процесі насправді функціонує як гарантія компенсації можливих збитків для відповідача. Цей інститут виступає справжнім кроком вперед для всієї системи забезпечувальних заходів. Його головною метою є забезпечення балансу між сторонами та усунення можливих негативних наслідків, що можуть виникнути внаслідок застосування судом забезпечувальних заходів.

У доповіді Асоціації міжнародного права «Про забезпечувальні і запобіжні заходи в міжнародному цивільному процесі» (ІЛА, 1996), визначається, що суд має право вимагати від позивача гарантії компенсації збитків для відповідача чи іншої особи, які можуть виникнути в результаті застосування забезпечувальних заходів.

Відтак, зустрічне забезпечення спрямовано на захист інтересів відповідача, які полягають в забезпеченні відновлення попереднього стану, що існував у нього до забезпечення позову.

В свою чергу, Алексєєва Н.С., називає зустрічне забезпечення особливим інститутом процесуального права, покликаним забезпечити певний баланс інтересів сторін і нейтралізувати можливі негативні наслідки, які можуть виникнути в результаті прийняття судом забезпечувальних заходів, а також визначеними процесуальним законом заходами осіб, що беруть участь у справі, спрямовані на захист відповідача від недобросовісних дій позивача в процесі забезпечення позову, які гарантують відшкодування можливих для відповідача збитків, заподіяних забезпеченням позову [2, с. 42, 45].

При цьому, Островська Л.А. називає зустрічне забезпечення й інститутом цивільного процесу, і механізмом, що покликаний захистити права особи, щодо якої вжито заходи щодо забезпечення позову [3, с. 37, 39].

Хоч Цивільний процесуальний кодекс України не містить визначення «зустрічного забезпечення», зміст цього правового інституту можна розкрити виходячи з частини першої статті 154 Кодексу, відповідно до якої суд може вимагати від особи, яка звернулася із заявою про забезпечення позову, забезпечити відшкодування збитків відповідача, які можуть бути спричинені забезпеченням позову (зустрічне забезпечення).

Таким чином, процесуальний закон встановлює мету застосування зустрічного забезпечення позову – забезпечення відшкодування потенційних збитків відповідачу.

Виходячи з положень частини другої статті 154 ЦПК України, слід зробити висновок, що зустрічне забезпечення не є самостійним інститутом цивільного процесу, а похідним від забезпечення позову, оскільки може застосовуватися лише в тому випадку, якщо суд вирішив чи вирішує питання про забезпечення позову.

Наведене дає підстави стверджувати, що зустрічне забезпечення за своїм змістом є складовою частиною інституту забезпечення позову, тобто фактично є його субінститутом.

Зустрічне забезпечення позову застосовується за ініціативою суду або за клопотанням відповідача, до якого застосований захід забезпечення позову.

Так, частина 3 статті 154 ЦПК України передбачає два випадки, коли суд зобов'язаний застосувати зустрічне забезпечення позову:

1) позивач не має зареєстрованого в установленому законом порядку місця проживання (перебування) чи місцезнаходження на території України та майна, що знаходиться на території України, в розмірі, достатньому для відшкодування можливих збитків відповідача, які можуть бути спричинені забезпеченням позову, у випадку відмови у позові; або

2) суду надані докази того, що майновий стан позивача або його дії щодо відчуження майна чи інші дії можуть ускладнити або зробити неможливим виконання рішення суду про відшкодування збитків відповідача, які можуть бути спричинені забезпеченням позову, у випадку відмови у позові [4].

Суд вирішує питання про застосування зустрічного забезпечення в ухвалі про забезпечення позову або в ухвалі про зустрічне забезпечення позову.

З викладеного можна сформулювати висновок, що застосування зустрічного забезпечення за ініціативою суду можливе лише на підставі пункту 1 частини 2 статті 154 ЦПК України, а за ініціативою відповідача – на підставі двох зазначених пунктів.

Варто відзначити певну логічну неузгодженість положень частини 3 статті 154 ЦПК України, яка зобов'язує суд застосовувати зустрічне забезпечення в розрізі забезпечення відшкодування збитків відповідача, з нормою частини 1 статті 159 ЦПК України, що передбачає можливість подання позову про відшкодування збитків, заподіяних забезпеченням позову, не лише відповідачем, а також іншою особою, чії права або охоронювані законом інтереси порушені внаслідок вжиття заходів забезпечення позову.

Вважаємо, що застосування зустрічного забезпечення не повинно пов'язуватись виключно від потенційними збитками відповідача, оскільки забезпечення позову може застосовуватись також у разі аналогічних наслідків для іншої особи. Тому, на нашу думку, доцільно розширити суб'єктний склад осіб у статті 154 ЦПК України, додавши особу, чії права або охоронювані законом інтереси порушені внаслідок вжиття заходів забезпечення позову.

Беручи до уваги те, що поява в ЦПК України такого субінституту як «зустрічне забезпечення» в тому числі пов'язано з метою наділення рівних процесуальних прав для сторін, однак, в процесуальному законі наявна певна нерівність між сторонами, що проявляється в наступному.

Заявник при зверненні до суду з заявою про забезпечення позову повинен сплатити судовий збір: якщо до суду звертається юридична особа або фізична особа – підприємець – 0,5 розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб, а якщо фізична особа – 0,2 розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб (підпункт 4 пункт 1 частина друга статті 4 Закону України «Про судовий збір»).

Втім, процесуальний закон не встановлює вимогу сплати судового збору для відповідача, який звертається до суду з клопотанням про застосування зустрічного забезпечення.

На нашу думку, цілком справедливо буде, якщо позивач при реалізації ініціативи щодо застосування судом заходу забезпечення позову, а також відповідач при реалізації ініціативи щодо застосування судом заходу зустрічного забезпечення, сплачуватимуть судовий збір однакового розміру. Це не лише забезпечить баланс між сторонами, а також буде стримуючим фактором для відповідача подавати необґрунтоване клопотання до суду про застосування заходів зустрічного забезпечення.

На відміну від заяви про забезпечення позову, ЦПК України не передбачає процесуальних вимог до оформлення клопотання про застосування зустрічного забезпечення.

Так, відповідно до частини першої статті 151 ЦПК України заява про забезпечення позову подається в письмовій формі, підписується заявником і повинна містити:

- 1) найменування суду, до якого подається заява;
- 2) повне найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові - для фізичних осіб) заявника, його місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання чи перебування (для фізичних осіб), поштові індекси, ідентифікаційний код юридичної особи в Єдиному державному реєстрі підприємств і організацій України, реєстраційний номер облікової картки платника податків (для фізичних осіб) за його наявності або номер і серію паспорта для фізичних осіб - громадян України, номери засобів зв'язку та адресу електронної пошти, за наявності;
- 3) предмет позову та обґрунтування необхідності забезпечення позову;
- 4) захід забезпечення позову, який належить застосувати, з обґрунтуванням його необхідності;
- 5) ціну позову, про забезпечення якого просить заявник;
- 6) пропозиції заявника щодо зустрічного забезпечення;
- 7) інші відомості, потрібні для забезпечення позову [4].

При цьому, процесуальний закон встановлює наслідок недодержання заявником вимог статті 151 ЦПК України – повернення заяви заявнику (частина десята статті 153 ЦПК України).

Чинною редакцією процесуального закону до клопотання про застосування зустрічного забезпечення встановлюються загальні вимоги як до форми та змісту письмової заяви, клопотання, заперечення, які передбачені статтею 183 ЦПК України.

Проте, враховуючи специфіку субінституту «зустрічного забезпечення» означені загальні вимоги є недостатнім правовим регулюванням, тому пропонуємо встановити більш чіткі процесуальні вимоги до клопотання про застосування зустрічного забезпечення:

- 1) найменування суду, до якого подається клопотання;
- 2) номер справи, прізвище та ініціали судді (суддів);
- 3) повне найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові) (для фізичних осіб) особи, яка подає клопотання, її місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання чи перебування (для фізичних осіб), ідентифікаційний код юридичної особи в Єдиному державному реєстрі

підприємств і організацій України (для юридичних осіб, зареєстрованих за законодавством України), реєстраційний номер облікової картки платника податків (для фізичних осіб) за його наявності або номер і серію паспорта для фізичних осіб - громадян України, номери засобів зв'язку та адресу електронної пошти, за наявності;

4) предмет позову, захід забезпечення позову, який застосований судом до особи, яка подає клопотання;

5) вид і розмір зустрічного забезпечення, який необхідно застосувати;

6) обставини, якими обґрунтовується необхідність застосування зустрічного забезпечення;

7) орієнтовний розрахунок прогнозованих збитків, які можуть бути завдані забезпеченням позову;

8) інші відомості, потрібні для зустрічного забезпечення.

Також, за аналогією з заявою про забезпечення позову, необхідно включити до ЦПК України норму про те, що наслідком недотримання вимог форми та змісту до клопотання про застосування зустрічного забезпечення є повернення його судом заявнику.

Згідно з частиною шостою статті 154 ЦПК України якщо клопотання про зустрічне забезпечення подане після застосування судом заходів забезпечення позову, питання зустрічного забезпечення вирішується судом протягом десяти днів після подання такого клопотання.

Разом з тим, частина восьма статті 154 ЦПК України передбачає, що строк надання зустрічного забезпечення визначається судом та не може перевищувати десяти днів з дня постановлення ухвали про забезпечення позову або ухвали про зустрічне забезпечення, якщо інше не впливає зі змісту заходів зустрічного забезпечення.

При цьому, частина перша статті 153 ЦПК України встановлює, що заява про забезпечення позову розглядається судом не пізніше двох днів з дня її надходження без повідомлення учасників справи (учасників третейського (арбітражного) розгляду), крім випадків, передбачених частиною п'ятою цієї статті.

Суд, розглядаючи заяву про забезпечення позову, може викликати особу, яка подала заяву про забезпечення позову, для надання пояснень або додаткових доказів, що підтверджують необхідність забезпечення позову, або для з'ясування питань, пов'язаних із зустрічним забезпеченням.

У виняткових випадках, коли наданих заявником пояснень та доказів недостатньо для розгляду заяви про забезпечення позову, суд може призначити її розгляд у судовому засіданні з викликом сторін [4].

Таким чином, процесуальний закон детально регламентує процедуру розгляду заяви про забезпечення позову: встановлений строк розгляду, визначене загальне правила розгляду – без повідомлення учасників справи, а також виключення з загального правила (виклик заявника для додаткових пояснень або доказів, у разі недостатності цього, суд може призначити судові засідання).

Викладена процесуальна модель безумовно є логічною, оскільки відповідає меті застосуванню заходу забезпечення позову – оперативне реагування суду на відповідну заяву, тому що без оперативного застосування заходу забезпечення позову може виникнути ситуація, яка істотно ускладнить чи унеможливить виконання рішення суду або ефективний захист порушених чи оспорюваних прав та/або інтересів позивача.

Однак, положення ЦПК України не містять достатньої регламентації з приводу питання порядку розгляду клопотання про застосування зустрічного забезпечення.

Вважаємо за необхідне додати до ЦПК України положення про те, що клопотання про застосування зустрічного забезпечення розглядається судом без повідомлення учасників справи, з встановленням для позивача процесуального права на подання заперечення на зазначене клопотання. Такі зміни унормують питання порядку розгляду клопотання про застосування зустрічного забезпечення, унеможливають затягування процесу розгляду клопотання за ініціативою позивача щодо відкладення судового засідання по тим чи інших причинах, а також забезпечать позивачу можливість висловлення своєї позиції з приводу зустрічного забезпечення.

На наш погляд, ще одним недоліком в субінституті «зустрічного забезпечення» є те, що відмова суду першої інстанції у застосуванні зустрічного забезпечення не оскаржується окремо від рішення суду.

Так, пункт 5 частини першої статті 353 ЦПК України встановлює, що окремо від рішення суду можуть бути оскаржені в апеляційному порядку ухвали суду першої інстанції щодо зустрічного забезпечення або зміни чи скасування зустрічного забезпечення.

Верховний Суд у складі Касаційного цивільного суду у постанові від 17.03.2021 у справі №439/1347/19 підтримав раніше сформовану правову позицію, відповідно до якої ухвала суду першої інстанції про відмову у задоволенні клопотання про зустрічне забезпечення не може бути оскаржена в апеляційному порядку до ухвалення рішення суду по суті спору й окремо від цього рішення, тобто, оскарження такої ухвали в апеляційному порядку можливе разом з рішенням суду по суті спору [5].

Ми погоджуємося з тим, що наведена правова позиція Верховного Суду у складі Касаційного цивільного суду відповідає нормі процесуального закону, проте, сама норма процесуального закону не відповідає принципам рівності сторін та пропорційності, оскільки у позивача є право на оскарження відмови суду першої інстанції у застосуванні заходу забезпечення позову.

Відтак, необхідно внести зміни в пункт 5 частини першої статті 353 ЦПК України та викласти його в такій редакції: «зустрічного забезпечення або зміни чи скасування зустрічного забезпечення, відмови у застосуванні зустрічного забезпечення».

Висновки. Зустрічне забезпечення є безумовно необхідним субінститутом цивільного процесу, без якого дотримання прав та законних інтересів відповідача під час застосування щодо нього заходів забезпечення позову є неможливим. Однак, такий субінститут потребує подальшого дослідження та

вдосконалення. Запропоновані зміни до процесуального законодавства, на нашу думку, сприятимуть реалізації принципу рівності сторін у цивільному судочинстві.

Література:

1. Луспенник Д.Д. Зустрічне забезпечення – новела цивільного процесу. Режим доступу: <https://sud.ua/ru/news/publication/107640-zustrichne-zabezpechennya-novela-tsvilnogo-protsesu>.
2. Алексеева Н.С. Зустрічне забезпечення як засіб захисту інтересів відповідача в цивільному процесі / Н.С. Алексеева // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. – 2017. – №3. – С. 42-46.
3. Островська Л.А. Зустрічне забезпечення позову як обов'язковий елемент інституту забезпечувальних заходів в цивільному процесі. Новели цивільного процесуального кодексу України: матеріали «круглого столу» (м. Одеса, 26 берез. 2018 р.) / за заг. ред. Н. Ю. Голубевої; Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса: Фенікс, 2018 – С. 37, 39.
4. Цивільний процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України: кодекс від 18.03.2004, редакція від 15.04.2023 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.
5. Постанова Верховного Суду у складі Касаційного цивільного суду від 17.03.2021 у справі №439/1347/19. Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95654290>.

References:

1. Luspenyk, D.D. (n.d.). Zustrichne zabezpechennya – novela tsyvilnoho protsesu [Countersecurity - a novel of civil procedure]. Retrieved from <https://sud.ua/ru/news/publication/107640-zustrichne-zabezpechennya-novela-tsvilnogo-protsesu>.
2. Alekseeva, N.S. (2017). Zustrichne zabezpechennya yak zasib zakhystu interesiv vidpovidacha v tsyvilnomu protsesi [Countersecurity as a means of protecting the interests of the respondent in civil proceedings]. Aktualni problemy vitchyznianoї yurysprudentsii, 3, 42-46.
3. Ostrovska, L.A. (2018). Zustrichne zabezpechennya pozovu yak oboviazkovyi element instytutu zabezpechuivalnykh zakhodiv v tsyvilnomu protsesi [Countersecurity of the claim as a mandatory element of the institute of security measures in civil proceedings]. In N.Yu. Holubeva (Ed.), Noveli tsyvilnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy: materialy "kruhloho stolu" (pp. 37, 39). Odesa: Feniks.
4. Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Civil Procedural Code of Ukraine]. (2004, March 18). Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.
5. Postanova Verkhovnoho Sudu u skladi Kasatsiinoho tsyvilnoho sudu vid 17.03.2021 u spravi №439/1347/19 [Ruling of the Supreme Court, in the composition of the Cassation Civil Court, dated March 17, 2021, in case №439/1347/19]. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95654290>.